

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ 1970-1980-Cİ İLLƏRDƏ AZƏRBAYCANDA İCTİMAİ-SİYASİ HƏYAT

Yaqub Vəliyev
tarix elmləri namizədi

1971-1985-ci illər Azərbaycan xalqı siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni inkişaf sahəsində mühüm nailiyyətlər qazanaraq ölkədə ön mövqelərdən birinə çıxmışdır. Həmin illər ictimai istehsalın dinamik artımı, ölkənin vahid xalq təsərrüfatı kompleksində Azərbaycanın payının çoxalması, zəhmətkeşlərin rifahının yüksəlməsi, ictimai-siyasi və mənəvi həyatın bütün istiqamətlərində daha da irəliləyişlər əldə edilməsi ilə xarakterikdir. Bu dövr ümumən Azərbaycanın bütöv tarixində misilsiz dinamik inkişaf, quruculuq, tikinti, abadlıq işləri aparılması, mədəni tərəqqi illəri olmuşdur. Bütün bunlar isə Azərbaycan xalqının böyük oğlu, ulu öndər Heydər Əliyevin 1969-cu ildə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçildikdən sonra başlanmış və həmin dövrdən etibarən böyük nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Azərbaycan KP MK-nin 1969-cu il avqust plenumunda respublikada köklü dəyişikliklər əldə edilməsinə yönəldilmiş prinsipial qərarlar qəbul edildi. Bu qərarların müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi respublikanın bütün sağlam qüvvələrinin sıx birləşdirilməsini, hər bir zəhmətkeşdən böyük mərdlik və qətiyyət, əzmkarlıq, məqsədyönlülük, əməksevərlik və yenilikçilik tələb edirdi. H.Əliyevin başçılığı ilə xalqımız bu tarixi vəzifələri şərəflə yerinə yetirdi. O, sovet imperiyası dövründə sərt totalitar rejimin az da olsa verdiyi imkanlardan maksimum istifadə edərək, bəzən isə məhdudlaşdırıcı qanunlardan məharətlə yan keçərək Azərbaycanın sosial, iqtisadi, siyasi, mədəni inkişafı, bütövlükdə onun çiçəklənməsi üçün mümkün olan hər şeyi etmişdir. Nəticədə 1985-ci ildə respublikada milli gəlir 70-ci ildəki 3,8 milyard manat əvəzinə 11,4 milyard manata çatmışdır. Ümumən 1971-1985-ci illərdə bu 2,6 dəfə artmışdır. Milli gəlirdə istehlak fondunun mütləq məbləği iki dəfə, adambaşına əmək haqqı 1,7 dəfə artmışdır. Xalq təsərrüfatında orta aylıq əmək haqqı 1970-ci ildəki 155 manatdan 233 manata qalxmışdır. Adambaşına milli gəlir istehsalında

orta ittifaq səviyyəsindən fərq iki dəfə azalmış, SSRİ-nin milli gəlirində respublikanın payı 1,5 dəfə, sənaye istehsalının həcmində təqribən 1,8 dəfə artmışdır. Sənayenin inkişafında mühüm nailiyyətlər qazanılmışdır. Yalnız 1971-1982-ci illərdə bu sahənin istehsalı 2,7 dəfə artmış, 101,5 milyard manatlıq və ya əvvəlki 50 ildə istehsal edildiyi qədər və əvvəlki 30 ildə istehsal edildiyindən təqribən iki dəfə çox məhsul istehsal olunmuşdur. Həm də xalq istehlak malları istehsalı üç dəfə, əmək məhsuldarlığı iki dəfə yüksəlmişdir ki, bu da 430 min adamın canlı əməyinə qənaət etmək demək idi. İqtisadiyyatın səmərəliliyini yüksəltmək, keyfiyyət göstəricilərini yaxşılaşdırmaq həmişə diqqət mərkəzində durmuşdur. İctimai əməli məhsuldarlığı üç beşlikdə 80 faiz artmış, milli gəlir artımının dördüdə üç hissəsi bu amil hesabına əldə edilmişdir. Xalq təsərrüfatının inkişafına kapital qoyuluşu keyfi artmış, 270-dən çox iri müəssisə, sex, istehsal sahəsi tikilmişdir. Şamaxor SES-i, Azərbaycan DRES-i işə düşmüş, dənizin dərinliyi 110-120 metrə çatın yerlərdə quyular qazılması neft-qaz hasilatının inkişafında keyfiyyətə yeni addım olmuşdur. Həminin Bakı Metropoliteninin ikinci növbəsi işə düşmüş, Yevlax-Balakən dəmir yolunun tikilməsi başa çatdırılmışdır. Bu yolun çəkilişi başa çatdıqdan sonra, onun yaxınlığındakı şəhərlərin və rayonların sürətlə inkişaf etməsi, buradakı zəngin iqtisadi və təbii ehtiyatların təsərrüfat dövrüyyəsinə fəal cəlb olunması üçün əlverişli şərait yaranmışdır. O dövrdə memarlığımızın qızıl fonduna daxil olmuş bina və komplekslər: Prezident İqamətgahı, Prezident Aparatı, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin binası, şəhərin mərkəzi, Azadlıq meydanındakı kompleks, «Gülistan» sarayı, «Respublika» sarayı, Bakı Kondisioner zavodu, Dərin Dəniz Özülləri zavodu, 310 metrlik televiziya qülləsi, rəqəmsal sistem aparatları zavodu, «Ulduz», «Elektroterm» zavodları, İdman Sarayı kompleksi, Sərtq bazarı kompleksi, Neft Daşlarında icti-

mai yaşayış binaları kompleksi tikilmişdir.

1971-1985-ci illər həmçinin məhsuldar qiymətlərin yerləşdirilməsinin daha da təkmilləşdirilməsi, ictimai istehsalın strukturunun yaxşılaşdırılması, respublikanın iqtisadi potensialında kiçik və orta şəhərlərin rolunun artırılması dövrü olmuşdur. Gəncə, Mingəçevir, Əli Bayramlı və başqa sənaye qovşaqları fəal surətdə formalaşmışdır. Sənaye istehsalının ümumi həcminin 1970-ci ildəki 32 faizi əvəzinə 42 faizi Bakı-Stumqayıt sənaye rayonunun hüddurlərindən kənarında istehsal olunurdu. Respublikada aqrar-sənaye kompleksinin inkişafında mühüm nailiyyətlər qazanılmış və əslində ilk dəfə olaraq respublikanın torpaq-ıqlım şəraitinin və onun kənd təsərrüfatlarının böyük imkanlara malik olduğu aşkara çıxarılmışdır. Bu təsərrüfat əhəmiyyəti olanmaqla eyni zamanda böyük siyasi əhəmiyyətə malik bir iş idi. Bu sahədə 4,5 milyard manat əsaslı vəsait qoyulmuş, 100 min hektardan çox yeni suvarılan torpaqlar istifadəyə verilmiş, geniş miqyasda su təsərrüfatı və meliorasiya qurğularını tikintisi aparılmışdır. Bunun üçün yalnız 1971-1985-ci illərdə xərclənmiş vəsait əvvəlki 50 ildəkindən 2,5 dəfə çox idi. Mübaləğsiz demək olar ki, respublikamız məhz bu dövrdə özünün suvarma və meliorasiya qurğularını təminatına görə dünyada ön mövqələrdən birinə yüksəlmişdir. Kəlxoz və sovxozlarda energetika qurğularının gücü 40 faiz, əməyin fond təchizatı 1,5 dəfə artmışdır. 150-dən çox iri heyvandarlıq kompleksi yaradılmışdır. Nəticədə ötən dövrdə kənd təsərrüfatının ümumi məhsuldarlığı 2,7 dəfədən çox artmışdır. Yalnız 1981-1982-ci illərdə 1 milyon 850 min ton və ya bu bütün səkkizinci beşillikdən 210 min ton çox pambıq yetişdirilmişdir. Kənd təsərrüfatında əmək məhsuldarlığı 2,2 dəfə yüksəlmişdir. Üzüm işə əvvəlki 10 il ərzində istehsal olunduğu qədər istehsal olunmuşdur. Üzüm istehsalında respublikamız ittifaqda 1-ci yeri keçmiş, Fransa və İspaniyadan sonra işə dünyada 3-cü yeri çixmişdir. Respublikada

üzüm emalı üzrə nəhəng qurğular yaradılmış və istehsal edilən üzümün hamısı bu müəssisələrdə emal olunmuşdur.

İnsana, onun əmək və məişət şəraitinə, mənəvi kamilliyinə qayğı respublika rəhbərliyinin daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Yalnız 13 ildə 18,5 milyon kvadratmetr mənzil tikilmişdir. Başqa sözlə desək, öz miqyasına görə bütün o zamanı Bakının mənzil fonduna bərabər olan bir şəhər salınmışdır. 2 milyon 200 min adam, başqa sözlə desək, respublika əhalisinin hər üç nəfərindən biri yeni mənzillərə köçmüş və ya mənzil şəraitini yaxşılaşdırmışdır. Fəhlə və qulluqçuların, kolxozçuların əmək haqqı, ictimai istehlak fondlarından verilən ödəncələr əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Dövlət və kooperativ ticarətinin mal dövriyyəsi, əhaliyə göstərilən məişət xidmətlərinin həmi xeyli çoxalmışdır.

Camiyyətin inkişafının çox mühüm məsələlərinin həllində em getdikdə daha böyük rol oynayırdı. 70-80-ci illərdə Azərbaycanda elmin çoxcəhətli inkişafı, elmi-tədqiqat idarələrinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, alimlərin əmək və məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün çox iş görülmüşdür. Bu dövrdə respublikada ədəbi-bədii prosesin inkişafına diqqət artırılmış, yaradıcılıq ittifaqlarının və müəssisələrinin fəaliyyətinin təkmilləşməsinə, bədii yaradıcılıq üçün mədəniyyət ustalarına əlverişli şərait yaradılmasına, onların əməyinin mənəvi stimullaşdırılmasına daim qayğı göstərilmişdir. Azərbaycan Respublikasının əsas surətdə yüksəldiyi dövrdə Azərbaycan mədəniyyətində də böyük müvəffəqiyyətlər qazanılmışdır. Yazıçılar, şairlər, bəstəkarlar, rassamlar, heykəltoraşlar, teatr və kino kadimləri, incəsənətin bütün janrlarının nümayəndələri respublikanın böyük nailiyyətlərinə layiqincə kömək göstərmiş, bir çox mühüm əsərlər yaratmış, xalqımızın mənəvi səviyyəsini yeni nailiyyətlərlə zənginləşdirmişdir. Respublikanın həyatında mənəvi dəyərlər, ideya-əxlaqi əsasları möhkəmlətmək üçün planlayıqın, məqsədyönlü kompleks iş aparılmışdır.

Azərbaycanda ideoloji təsir vasitələrinin şəbəkəsi genişlənməmişdir. Buraya birdəfəlik tirajı 2 milyon 660 mindən çox olan 151 qəzet və birdəfəlik tirajı 1 milyon 740 min nüsxədən çox olan 106 jurnal və çox zəngin televiziya ekranı və s. daxil idi. Respublikada aparılan təbii işi və qazanılmış nailiyyətləri ümumittifaq orqanlarının diqqətini cəlb etmiş və nəticədə 1979-cu ilin aprelində Bakıda «Fəal həyat» mövqeyinin formalaşdırılması; mənəvi təbiiyyatın təcrübəsi və aktual problemləri» mövzusunda ümumittifaq elmi-praktik konfransı keçirilmiş, konfransda Azərbaycanda əldə edilən təcrübə bəyənilmiş və müdafiə olunmuş, bütün SSRİ miqyasında yayılması məsləhət bilinmişdir. Respublikada yüksək ixtisaslı kadrlar hazırlanmasına böyük qayğı göstərilmişdir. Əgər 1970-ci ildə respublikanın ali məktəblərində 13,8 min, orta ixtisas məktəblərində 18,1 min müəxtəssis buraxılmışdısa, 1985-ci ildə bu, müvafiq olaraq 18,1 min və 24,3 min təşkil etmişdir. Həm də kadr hazırlanmasında yeni bir meyl güclənməyə başlamışdır. Bu da ondan ibarət idi ki, respublika üçün, o cümlədən intensiv surətdə inkişaf edən xalq təsərrüfatı üçün, xüsusilə mühüm ixtisaslarla SSRİ-nin əsas ali məktəblərində kadrlar hazırlanmasına böyük diqqət yetirilirdi. Hər il ölkənin başqa şəhərlərinin, o cümlədən Moskvanın, Leninqradın, Kiyevin ali məktəblərinə respublikamızdan 800 nəfərdən çox gənc göndərilirdi. Ölkənin 49 şəhərinin 170 ali məktəbində 3500-dən çox azərbaycanlı təhsil alırdı. Onlar xalq təsərrüfatının 244 ixtisası üzrə hazırlanırdı.

Azərbaycan 1971-1985-ci illər ərzində hər il ümumittifaq sosializm yarışının qalibi olmuşdur. Xalqımızın uzaqgörən rəhbəri ümumittifaq öhdəliyi adı ilə respublikamıza qarşı yönəldirilən əzəmət və qorxulu meyhlərə qarşı da öz imkanı daxilində mübarizə aparırdı. Bu, Azərbaycanda istehsal olunan kəmmalın ilk emaldan sonra əsasən digər regionlara göndərilməsi, respublikanın milli gəlirləri-

nin xeyli hissəsinin ümumittifaq fondlarının təşkilinə yönəldilməsi, heç bir ehtiyac olmadan Azərbaycan ərazisində yerləşən sənaye müəssisələrinin, istehsalatın idarəçiliyinin ümumittifaq orqanlarına - Mərkəzə tabe edilməsi, Azərbaycanın istehsal etdiyi strateji malların, neft və neft məhsullarının, pambıq lifinin ölkədaxili bazarda olduqca ucuz qiymətə satılması hallarına qarşı planlı, məqsədyönlü mübarizə idi. Heydər Əliyevin 1970-1980-ci illərdə Azərbaycandakı fəaliyyəti ilə Azərbaycanda istiqlal uğrunda planlı, məqsədyönlü milli hərəkatın da yeni dövrünün başlanmasını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Artıq politoloq, hüquqşünas və ictimai elmin digər nümayəndələri bu fikri dəstəkləməkdədirlər.

Görkəmli hüquqşünas, hüquq elmləri doktoru, professor Alış Qasimov Heydər Əliyev haqqında yazdığı «Taleyi tarixə dönan şəxsiyyət» əsərində yazır: «... Zənnimcə, 1991-ci ildə əldə etdiyimiz müstəqillik uğrunda mübarizə tarixini 1988-ci ildən deyil, məhz 1970-ci illərdən hesablamaq daha doğru və obyektiv olardı. Tarixi faktıdır ki, Heydər Əliyev məhz 1969-cu ildə Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi seçilmişdir. Artıq o da hamıya məlumdur ki, milli azadlıq uğrunda ilk qeyri-leqal dərnəklər də 1969-1970-ci illərdə formalaşmağa başlamışdır» (Bax: Alış Qasimov. «Taleyi tarixə dönan şəxsiyyət», Bakı, 2004, səh.41).

1991-ci ildə Azərbaycan öz müstəqilliyinə nail oldu. Bu çox böyük tarixi nailiyyət idi. Lakin Azərbaycanda təlatümlü dövr də müstəqillik qazandıqdan sonra başladı. Azərbaycan parçalanmaq və nəticə etibarilə öz müstəqilliyini itirmək təhlükəsi qarşısında qaldı. Belə bir vaxtda 1993-cü ilin iyununda Heydər Əliyevin xalqın tələbi ilə Azərbaycanda hakimiyyətə gəlməsi ilə xalqımızın tarixində yeni dövr başlandı. Bütün sahələrdə Azərbaycan sürətlə inkişaf edir. Azərbaycan dünya dövlətləri arasında iqtisadi inkişafa görə lider dövlətə çevrilib. Bütün bu nailiyyətlərdə Heydər Əliyevin 1970-1980-ci illərdə Azərbaycana

rəhbərliyi dövründə yaranmış iqtisadi bazanın, elmi-texniki potensialın rolu az deyildir. 1970-80-ci illər Azərbaycanı müasir Azərbaycanla nə eyniləşdirmək, nə də onları bir-birindən tamamilə ayırmaq olar. Hər iki dövrdə bu inkişafın təməl daşını Heydər Əliyev qoymuş və onu inkişaf etdirmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan cəmiyyətinin quruculuğu sahəsində nəzəri və əməli irsinə dərinlən ziyalənmiş prezident İlham Əliyev onun kursunu uğurla davam etdirir.

Резюме:

В статье анализируются недавняя история Азербайджана. В частности упор делается на анализе социально-политических процессов 70-80 годов XX века. Автор считает, что эти годы характеризовались динамичным ростом всех отраслей экономики, и во многом это развитие он связывает с многогранной деятельностью и даром Гейдара Алиева.